

WSTĘP

W dniu 14 września 1545 r. przygotowane zostały uniwersały i listy królewskie, zwołujące sejm walny do Krakowa na dzień św. Katarzyny, to jest na 25 listopada 1545 r.¹ Głównym przedmiotem obrad była od dłuższego już czasu występująca potrzeba zabezpieczenia granic państwa przed ewentualną agresją turecką. W legacji na sejmiki król przypominał, że wbrew jego nadziejom, na poprzednim sejmie „nie został uchwalony wieczysty sposób obrony”².

Sejm rozpoczął się zapewne dopiero na początku grudnia 1545 r. Zakończenie obrad izby poselskiej nastąpiło przypuszczalnie przed 10 lutego³. Co najmniej do 22 lutego 1546 r. trwały natomiast obrady króla i senatu⁴. Był to więc jeden z najdłuższych sejmów w czasie całego panowania Zygmunta Starego.

Przebieg obrad znany jest z korespondencji uczestników i obserwatorów⁵. Posłowie przedłożyli królowi na piśmie 44 propozycje, tzw. *Postulata nobilitatis totius Regni Poloniae a rege in conventu*⁶. Stały się one przedmiotem ostrych przetargów między izbą z jednej strony a królem i senatem z drugiej⁷. Żądano m.in. jak najrychlejszego przeprowadzenia unii Korony z Litwą, Prusami Królewskimi, Mazowszem oraz księstwami Oświęcimia i Zatora. Szczególnie ostro występowano przeciw wszelkim pozostałościom odrębności ustrojowej Mazowsza, zwłaszcza przeciw urzędowi vicesgerensa. Domagano się też zniesienia oprawy królowej Bony na Mazowszu, gdyż oprawa ta stanowiła potencjalne zagrożenie dla integracji byłego Księstwa z Koroną. Były również postulaty związane z uchybieniami, jakich, zdaniem szlachty, dopuszczał się król i jego urzędnicy. Między innymi oczekiwano zmiany praktyki listów inhibicyjnych (uwalniających od pozwu) i domagano się, aby urzędy nadawane były tylko Polakom i osiadłej szlachcie. Poddano krytyce królewskie sądy asesorskie, nie chcąc uznawać ich wyroków za ostateczne. Lista zawierała też postulaty antymieszczańskie i antykościelne, wymierzone szczególnie przeciwko *privilegium fori* Kościoła oraz uprawnieniom majątkowym duchowieństwa.

Jeden z postulatów dotyczył działania sejmu. Szlachta żądała, aby król zapraszał na sejm wszystkich senatorów i aby „przy paniech Radach Koronnych i przy posłach ziemskich wszystko było uchwalono i przy nich sejm aby był konkludowany”. Sejm walny powinien odbywać się stale w Piotrkowie „na święty Michał” (29 września).

¹ W. Konopczyński, *Chronologia sejmów*, nr 56, s. 138.

² Teksty legacji oraz listów sejmowych znajdują się w MK i noszą datę 15 września 1545 r. Por. MRPS, cz. IV, vol. 1, nr 7474–7484, s. 430–431, oraz cz. IV, vol. 3, nr 22086–22092, s. 248, 249.

³ Por. list Jana Tarnowskiego z 13 lutego 1546 r. oraz list Krzysztofa Konarskiego z 22 lutego 1546 r., drukowane w *Elementa ad fontium editiones*, t. XXXVII, nr 919 i 922, s. 139 i 141.

⁴ Uniwersał czopowego wydano *in conventione generali* 22 lutego 1546 r.

⁵ W szczególności list Stanisława Górskiego do Pawła Holszańskiego z 29 stycznia 1546 r. (B. Kórn., ms. 221, s. 27–32), a także listy drukowane w *Elementa ad fontium editiones*, t. XXXVII, nr 919, 922, 927. Poprawny opis obrad podaje też A. Dembińska, *Zygmunt I*, s. 252–272.

⁶ Tekst figuruje w B. Jagiell., ms. 6562 III, s. 393–415, B. Czart. ms. 285, s. 113–127 oraz B. Kórn., ms. 221, nr 3, s. 27–32.

⁷ Omawia je A. Dembińska, *Zygmunt I*.

Nawiązując do problematyki poprzedniego sejm, szlachta protestowała przeciwko nowemu cłu i nadużyciom poborców, którzy nie wykonywali należycie swych obowiązków.

Postulaty nie zostały jednak przyjęte przez króla. Ośrodkiem sporu była oprawa mazowiecka królowej Bony. Odrzucono żądania szlachty, aby przenieść oprawę na inne kompleksy majątkowe w głębi kraju. Wobec tego posłowie nie zgodzili się na podatki, a jedynie na pospolite ruszenie. Król z senatorami dodatkowo uchwalili czopowe oraz edykt o monecie. W sumie sejm ten, mimo iż długi i pracowity, nie zaspokoił niczyich oczekiwań.

Dorobek ustawodawczy objął następujące, zamieszczone w niniejszym wydawnictwie akty:

I. *Universales litterae de exactione ducillari*, z 22 lutego 1546 r., ogłaszające pobór czopowego wyłącznie w dobrach królewskich i senatorów świeckich oraz duchownych⁸.

II. *Litterae restium*:

A. *Litterae restium primae*, z 9 marca 1546 r.⁹

B. *Secundae litterae restium*, wydane 30 kwietnia 1546 r., zwołujące pospolite ruszenie szlachty¹⁰.

III. *Edictum de moneta*, z 9 marca 1546 r.¹¹

Ostatni akt prawny, wydany przez króla już po zamknięciu obrad sejmowych, spowodowany był licznymi skargami *omnium ordinum*¹². Przy jego pomocy usiłował król rozwiązać od dawna już rozgorzały spór, wynikły na tle konkurencji monety pruskiej z koronną¹³. Miał charakter rozporządzenia tymczasowego, jeśli na najbliższym sejmie nie postanowi się czego innego; obowiązywał jednak dłużej, gdyż najbliższe sejmy problematyką tą nie zajęły się.

Pomijamy pozostałe decyzje, podjęte na sejmie 1545/1546 r. i wpisane do Metryki Koronnej, jako nie mające charakteru konstytucji sejmowych¹⁴.

⁸ Zachowany w dwóch przekazach MK₁, t. 70, k. 423v.–426v. oraz MK₂, t. 71, k. 75, 76v.

⁹ Odnalezione w MK₁, t. 70, k. 422, 422v. i MK₂, t. 71, k. 70, 70v., ponadto w formie oblaty w G. Sier., przechowywanych w AGAD, t. 23, s. 387.

¹⁰ Znane z wpisów w MK₁, t. 70, k. 422v., 423 i MK₂, t. 71, k. 70v., 71.

¹¹ Zachował się w postaci wpisu urzędowego w MK₂, t. 71, k. 72, 73 (MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 22304, s. 262).

¹² Por. list Mikołaja Dzierzgowskiego do księcia Albrechta z 22 maja 1546 r., *Elementa ad fontium editiones*, t. XXXVII, nr 933, s. 154.

¹³ Spór ten był konsekwencją starań Zygmunta Starego o oczyszczenie rynków koronnych z monety obcej, ustalenia kursu złotego, dokonania unii monetarnej Korony i Prus zgodnie z uchwałą sejmiku malborskiego z 20 maja 1528 r. (por. M. Grażyński, *Spór księcia Albrechta z Polską o monetę*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, R. 1913, nr 8, s. 113 i n.). Sprawa ta poruszana była też na sejmach od 1532 r. (ibidem, nr 9, s. 133 i nn., nr 11, s. 162 i nn.). Por. też na ten temat: J. Małek, *Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525–1548* [w:] *Rozprawy i materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie*, nr 53, Warszawa 1976, s. 54–66). Sporu o monetę pruską dotyczą też liczne teksty opublikowane w *Elementa ad fontium editiones*, t. XXXVII, listy nr 922, 926, 928, 931–934, 938.

¹⁴ Por. MRPS, cz. IV, vol. 1, nr 7532–7642, s. 433–139, oraz cz. IV, vol. 3, nr 22169–22264, s. 253–259, nr 22962, s. 261 i nr 22313, s. 262.